

1840 Gammellars-Maria

En jeger kom nedover fra skogen og begynner å nærme seg Uglan søndre. Han hadde vært tidlig av sted for å utnytte grålysningen, - mest sannsynlig hadde han ligget på post fra kvelden før. Størst muligheter var det å gå tidlig til ro, ligge musestille og bare vente til ”naturen kom forbi”. Han hadde rene klær, rullet seg i naturens egen gjørme og eimer, smurt seg inn i naturens farger, lukt og smaker. Så overlot han resten til tålmodigheten. Gjemmeplassene gikk i arv fra far til sønn. De kjente de beste jaktplassene på linje med de beste hølene hva gjaldt fiske i elevene. Han visste så godt at byttedyrene ville komme frem for å drikke eller beite akkurat der. Det var bare å vente. Med datidens jaktvåpen, kunne de heller ikke søle bort verken ammunisjon eller muligheter. Jegeren visste også at han kun fikk en sjanse - til ett bytte. Han måtte treffe på første forsøk. Året var 1840, lenge før hurtigladere og repetergevær. - Etterpå skulle han gå og se til snarene lenger oppe ved tregrensen. Nå var klokken blitt fem om morgenen, og han ble brått dratt ut av sine tanker der han går og tenker litt gjennom de arbeidsoppgaver som ventet ham når han kom hjem. Fra Uglan hører han gnelder og kjerringgnål. Kvinnestemmer som brer sitt ekko lang utover dalen. Jegeren stanser opp og lytter. Han kan ikke helt oppfatte hva som blir sagt. Stemmene er så skjærende. I sin menneskelige natur tar selvsagt nysgjerrigheten over, og jegeren legger fra seg rådyret han bar over skuldrene, går av veien og litt oppover mot hjørnet på stabburet på Uglan. Han våger seg til å titte frem, og der ser han selveste husfruen, Ingeborg - som står og kjefter på ei gammel kjerring som mest krymper sammen, som om hun ikke var sammenkrøpet og liten fra før av.

Ingeborg hadde begge beina godt plantet i jorda, og med hendene stukket inn i siden, i hoftehøyde - slik bare kvinnfolk kan, høvler hun på en måte over den gamle. Jegeren kjente godt til Ingeborgs temperament, og han forstod straks at den eldre, litt skrøpelige - var ei såkalt legdkjerring. Da skjer plutselig noe uventet. Legdkjerringa tar igjen. Hun retter seg så brått opp at Ingeborg mest må ta et skritt tilbake. Den gamle hadde riktig blåst seg opp og jegeren kan med letthet oppfatte hennes skjærende stemme: ”Æ ska si dæ en ting, æ – Ingbjørg, æ ha itt stjært no ’ull å du bø pass på dæ sjøl, for framtida kan bli tung å bære, du ska mist ein snart - å gard’ ska brenn ned tri gongo”.

Slik kunne det ha skjedd, hvem vet? I alle fall tilsier en tradisjonsfortelling at ei legdkjerring en gang i tiden skulle ha spredd eder og galle utover sjølfolket på Uglan. I boka om *Kampene ved Garberg bru* er det referert til denne tradisjonsfortellingen, hvor årstallet 1886 benyttes. Dette er nok ikke rett tidsepoke. Skal det ligge noe i tradisjonen må hendelsen ha funnet sted før 1843.

Tradisjonsfortellingen tilsier at ei gammel kjerring kom inn på tunet på Uglan søndre i Innbygda i Selbu. Hun var en av disse som ble underlagt det de i eldre tider kalte for legd, og

ble benevnt deretter: legdkjerring. Allerede i landsloven fra 1200-tallet er legdordningen nevnt. Dette var en ordning som skulle sikre at gamle og syke som ikke kunne greie seg på egen hånd, eller ved hjelp av familien, skulle bli tatt hånd om. På 1700-tallet herjet hungersnød og alvorlige sykdommer som tyfus, dysenteri, kopper og tuberkulose. Følgelig ble det mange som ikke klarte seg på egen hånd, og myndighetene forsøkte derfor å blåse liv i legdordningen gjennom en forordning. Et legd bestod av en krets av gårder som i fellesskap skulle ta seg av de som trengte hjelp. På denne måten ble de gamle og syke gjerne flyttet fra gård til gård innenfor kretsen for å fordele omsorgsbyrden. De som levde på legd befant seg aller lavest på rangstigen i lokalsamfunnet. Lov om Fattigvesenet av 19. mai 1900 opphevet Legdordningen, og i praksis var ordningen i bruk helt til da.

Denne gangen, som både Nils Fuglem (f.1938) og undertegnede mener eventuelt må ha funnet sted omkring 1840, var legdkjerringa kommet til neste gård i ordningen, hvor hun med stor sannsynlighet skulle ligge i fjøset eller på låven. Trolig var det slik på den tiden i Selbu at hver gård skulle sørge for omsorg i tre døgn. Husfrua, som var selve regjeringa i det lille samfunnet, var ikke så begeistret for folk av dette slaget, og det kom lett til krangel. Så også denne gangen. Husfrua beskyldte legdkjerringa for å ha klipt ull unna magen på sauene i fjøset. Nils Fuglem mener at legdkjerring ikke klipte ull, slik noen har skrevet - men at hun rett og slett samlet opp ull som sauene "røytet". Gammellars-Maria, som hun ble kalt, og trolig var av finneslekt - tok seg nær av dette, bedyret sin uskyld og etter hvert som beskyldningene haglet svor hun sin hevn over gården. Gjennom sin verbalitet manet hun frem følgende budskap: *"Uglan søndre skal brenne ned tre ganger, en sønn skal kjøre seg i hjel og nåværende slekt på gården skal dø ut"*. - Og slik ble det.

På denne tiden var det Tostein Olsen (1799-1846) og Ingeborg (1808-1873) som eide Uglan søndre. De giftet seg i 1830. Ingeborg hadde da sønnen Jon (1827-1843) fra et forhold med Jon Haldorsen Svinås, som døde før Jon ble født. Da Torstein dør i 1846, gifter Ingeborg seg opp igjen med Andreas Nilssen Aunet (1813-1903) fra Pigarden. Begge disse ekteskapene ble barnløse. Andreas ble enkemann i 1873, og gifter seg for andre gang i 1879 med Brynhild Persdatter Eidem (1855-1937) fra Brennan, hvis aldersforskjell var hele 42 år. ”Gamlingen” Andreas fikk fire barn (2 spedbarn dør), hvorav det siste som 73-åring. Hans eldste datter, Ingeborg Anna (1883-1928), blir gift med Nils Persen Fuglem (1879-1977), og Nilsnavnet kommer inn på Uglan som generasjonsnavn. Ingeborg Anna og Nils får ni barn. Ingeborg Anna dør i mars 1928, og Nils gifter seg andre gang i 1937 med Marit Johanne Voldseth (1909-1966). De fikk tre sønner, hvorpå Nils Margido (f.1938) overtok bruket i 1955. Nils giftet seg med Olga Irene Bustnes fra Mo i Rana. Hun har vært jordmor i Selbu. Deres eldste sønn, Nils-Even - sluttet i politiet ved Norges største lensmannskontor (Stjørdal), og har nå overtatt gården, mens kårfolket har satt seg opp en fin bolig på Kårbakken.

Den 5. desember i 1843 var Jon (16) i skogen etter utdødde maurtuer, som på den tiden ble benyttet som strø i fjøset. Ved Ol-Tåmmåsmyra synes det som hesten hadde skjært ut og lasset veltet, hvorpå Jon kom under og ble drept. En gang i ettertid, trolig tidlig i forrige århundre, har noen hugget inn et kors i berget der ulykken inntraff - som et minne om den tragiske hendelsen. I dag vises korset fortsatt, og Olga og Nils har satt opp en minneplakat ved åstedet som en del av et turmål for utmarksvandrere. Ulykkesstedet heter dermed ”Kors i berg”. Et meget fint tiltak både tradisjonshistorisk og trimmessig. Denne måten å lokke folk ut i naturen på er et meget viktig bidrag innefor både fysisk og intellektuell fostring. Det er en fin måte å lære lokalhistorie på, og gir en kraftfull og nødvendig forståelse av fortiden.

Som vi nå har erfart, så kjørte ”en sønn seg i hjel” - og slekta døde ut. Gammellars-Maria fikk rett. Og så: i 1895 brenner Uglan søndre første gangen. Det gjentok seg i 1931 og til slutt den 4. mai 1940 da tyskerne skjøt fjøset i brann. For riktig å dramatisere tradisjonsfortellingen om Gammellars-Maria, så het det seg at finnkjerringa hadde sagt at det skulle bli igjen kun en hane av husdyra den tredje gangen gården skulle brenne. Slik ble det i 1940. Da gikk det i vei ca. 60 husdyr, og kun en hane reddet seg ved å flakse over til naboen.

Olga og Nils Fuglem, 4. mai 2008

Det knytter seg visstnok andre tradisjonsfortellinger til denne personen som ble kalt Gammellars-Maria. I følge tradisjonen heter det seg at gården Trondseth i Øverbygda skulle brenne ned på en langfredag. Langfredag i 1959 brant fjøset på Trondseth. Det heter seg også at hovedkirka i Selbu skal synke ned - med presten på prekestolen - slik at bare tårnet blir synlig. Det skal skje når en sprekke i muren har blitt stor nok til at en kan stikke inn en salmebok. Denne sprekken finnes der den dag i dag. Den skal visstnok ha vært større for noen år siden, men blitt utbedret. Nå vokser den igjen. Noen vil ha det til at sagnet også tilsier at det skal skje når 17. mai inntreffer på Pinsedagen. Det inntraff i 1959, 1964 og 1970. Det var lite folk i kirka de dagene. De eldre forteller at enkelte av kirkens medhjelpere heller ikke møtte opp. Sprekken er vel heller ikke stor nok til å romme en salmebok ennå. Neste gang pinsedagen faller på en 17. mai er i 2043. Pass på!

Hvem Gammellars-Maria var, er ikke like lett å finne ut av dersom årstallet for skogsulykken skal ha en rimelig fornuftig tilknytning. Navnet i seg selv tyder på at hun var temmelig gammel, gjennom muligens å være enke etter en Lars som døde også rimelig gammel.

For nye generasjoner er tradisjonsfortellinger tilknyttet ulike gårder og hendelser, verdifull litteratur. Om de i seg selv kanskje blomstrer vel mye, og at det kan danne seg sidespor, avarter eller fare for en viss sammenblanding med lignende historier fra andre kommuner, så gir de oss en mulighet til en viss ettertanke. De reflekterer samfunnsforhold og gir diverse innblikk som det kan være nyttige å ta med seg i vårt stadige økende tempo og grådighet. I mai var jeg med en annen familie dypt inne i en skog øst av Steinkjer for å bese et "historisk åsted". Utmarka der hadde, grunnet manglende beitedyr - grodd så igjen at det ville mest vært umulig å finne plassen. Noen dager før jeg og min delegasjon kom, hadde den eldste i familien vært innover og blinka til ei løype, slik at vi gikk i en kilometer fra blinka tre til blinka tre i den meget fortettede skogen. Så både direkte og i overført betydning må vi ære de som gikk foran og "kvista løypa". Uten den lokale bonde, uten den lokale gårdshistorie - hadde vi på alle vis vært umåte *fattigere*. Så også med Uglan søndre.

Folket på Uglan i mai 2008: Olga, Nils, Marit Johanne (8), Nils Ole (5), Marit Anita og Nils-Even